

پیکیری ملاحظیات و مطالبات مردم و تشکل های خصوصی در زمینه اقدامات دولت

برای احیای دریاچه ارومیه توسط اتاق ایران

کمیون آب، محیط زیست و اقتصاد سبز

دیرخانه کمیون های تخصصی

عنوان گزارش: پیگیری ملاحظات و مطالبات مردم و تشکل های خصوصی در زمینه اقدامات دولت برای احیای دریاچه ارومیه توسط اتاق
ایران
کمیسیون: آب، محیط زیست و اقتصاد سبز
تهیه کننده: ابوالفضل میر قاسمی
انتشار: دبیرخانه کمیسیون های تخصصی اتاق ایران
شماره گزارش: ۰۱۹۵۳۱
مرداد ۹۵

فهرست مطالب

صفحه ۳	چکیده مدیریتی
صفحه ۴	مقدمه
صفحه ۶	اقدامات و برنامه های دولت برای نجات دریاچه ارومیه
صفحه ۹	ملاحظات مردم و تشکل های خصوصی
صفحه ۱۲	مطالبات مردم و تشکل های خصوصی
صفحه ۱۳	نتیجه گیری
صفحه ۱۳	پیشنهادات
صفحه ۱۴	فهرست منابع

چکیده مدیریتی

تجربیات داخلی و خارجی در خصوص مدیریت منابع آب و مقابله با چالشهای محیط زیستی حاکی از لزوم توجه به رویکردهای مشارکتی و حضور نمایندگان کلیه دست اندرکاران کلیدی در فرآیند سیاستگذاری، برنامه ریزی، طراحی، اجرا، بهره برداری و پایش و ارزیابی است. شفافیت، مسئولیت پذیری و پاسخگویی مسئولین و دست اندرکاران ذیربط نقش بسزایی در پیشگیری از بروز بحران های زیست محیطی دارد. بخش خصوصی و بهره برداران محلی در صورتی می توانند نقش خویش را در فرآیند توسعه ایفا نمایند که در جریان سیاستها و استراتژی های توسعه منطقه ای دولت باشند. مطمئنا بدون حضور و مشارکت فعال بخش خصوصی، مردم، بهره برداران محلی و سازمان های مردم نهاد، دولت قادر به حل مسائل و مشکلات موجود نبوده و ممکن است کنترل تبعات و تاثیرات اجتماعی، فرهنگی، امنیتی و محیط زیستی برخی اقدامات دولت، هزینه های گزافی را در بر داشته باشد.

بخش خصوصی ضمن اعلام انتظارات و مطالبات خویش از دست اندرکاران ذیربط، آمادگی خویش را جهت همکاری و مشارکت در کلیه فرآیند مطالعه، برنامه ریزی و اجرای راهکارهای مورد نظر ستاد احیای دریاچه ارومیه اعلام می دارد.

مقدمه:

زیرساخت کلیه فعالیت های مدنی، اجتماعی و اقتصادی ملت با کمیت و کیفیت منابع آب گره خورده است و مردم و بخش خصوصی می بایست در جریان اوضاع و برنامه های دولت باشند تا بتوانند به خوبی و به موقع، نقش آفرینی نموده و از تشدید مسائل و مشکلات موجود (بحران آب) پیشگیری نمایند و همچنین در طراحی و پیاده سازی راهکارها و اقدامات اجرایی ذریبط همکاری نمایند. تجربیات جهانی و مقایسه هشت مکتب اقتصادی موجود و نوع نگرش آنها در خصوص حوزه های مختلف شکست بازاری، مبین این نکته است که به جز مکتب اطریش و مکتب نئوکلاسیک لیبرال (که نافه مداخلات دولت هستند) و مکتب سوسیالیسم (که نافه بازار است)، مکاتب دیگر به ساختی از تعامل دولت و بازار (بخش خصوصی) اعتقاد دارند. تعریف نقش دولت و یا بازار علاوه بر اهمیت نظری که به عنوان معیار اصلی طبقه بندی مکاتب اقتصادی دارا است، در مدیریت اقتصاد ملی و تدوین راهبردهای توسعه و اقتصاد کلان نیز بسیار کلیدی و حائز اهمیت است. علاوه بر این، مطالعه هفت راهبرد اقتصاد توسعه نیز حکایت از تنوع نقش دولت ها در مدیریت اقتصادهای ملی دارد. به گونه ای که بجز راهبرد پولی (نظام آزاد قیمت ها) و راهبرد سوسیالیستی (نظام مالکیت اجتماعی)، دیگر راهبردها با پذیرش مالکیت خصوصی، قایل به نقش های جبرانی و تکمیلی دولت هستند که بسته به دامنه نقش دولت، ساختار اقتصادی را به ساخت «بازار- دولت» یا ساخت «دولت - بازار» معطوف می کند (۱). بنابراین انتظار می رود که در تدوین برنامه ها و راهکارهای علاج بخشی مسئله خشک شدن دریاچه ارومیه و تبعات احتمالی آن، به نظرات مردم محلی و فعالان بخش خصوصی (بازار) بیش از پیش توجه شود.

نقش مردم و بهره برداران محلی و سرمایه گذاران بخش خصوصی در توسعه یک منطقه، تابع شرایط منطقه بوده و البته بستگی زیادی به سیاست ها، برنامه ها، مقررات، مشوق ها و تسهیلات ارائه شده توسط دولت دارد. بعنوان مثال، در حوضه آبریز دریاچه ارومیه، پس از پیروزی انقلاب اسلامی و با توجه به وجود انگیزه قوی جهت رشد و توسعه اقتصادی سریع (جبران عقب ماندگی های تاریخی و استعماری) و رفع محرومیت در مناطق روستایی و شهرهای کمتر برخوردار و از طرف دیگر برخی ملاحظات انقلابی و تقید به ملاحظات شرعی (حرمت تولید و مصرف مشروبات الکلی) سبب شد که بجای توجه بیشتر به فرآوری انگور و تولید و صادرات سایر محصولات فرعی از انگور نظیر تولید آب میوه، عصاره و شیره انگور، کشمش، نوشابه گازدار طعم دار، روغن هسته انگور و برگ مو و غیره، سیاست تغییر الگوی کشت (از انگور که گونه سازگار با منطقه و با نیاز آبی کم بود به سیب درختی و چغندر قند و ...) و تشویق کشاورزان و بهره برداران محلی به توسعه نامتوازن باغات سیب و کشت چغندر قند (غافل از تبعات صدور آب مجازی) در دستور کار مسئولین محلی قرار گرفت و طی سه دهه، سطح زیرکشت اراضی کشاورزی حدود سه برابر شد (جدول شماره ۱)

جدول شماره ۱: روند توسعه کشاورزی در سطح حوضه آبریز دریاچه ارومیه بین سال های ۱۳۷۳ تا ۱۳۸۵

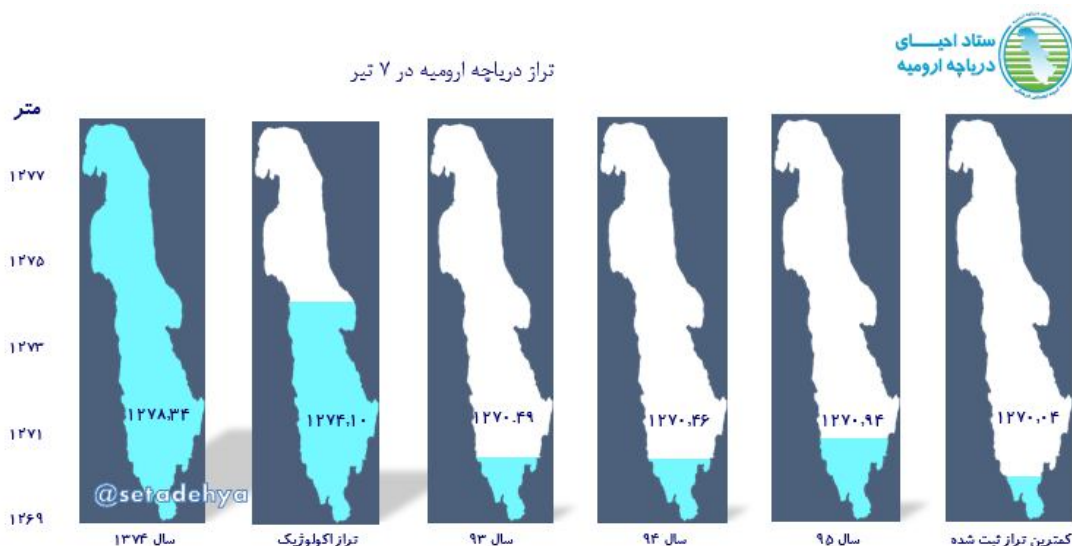
جدید (۱۳۸۵)	قدیم (سال پایه ۱۳۷۳)	مقایسه وسعت اراضی و الگوی کشت
۵۱۱۹۲۶	۳۸۱۷۵۱	وسعت اراضی آبی (هکتار)
۳۶ %	۴۳ %	غلات (گندم و جو)
۲۰ %	۲۵ %	نباتات علوفه ای
۱.۵ %	۲.۶ %	حبوبات
۰.۲۴ %	۱.۶ %	دانه های روغنی
۴.۴ %	۱.۹ %	چغندر قند
----	۶ %	جالیزی (سبزی و پیاز)
۳.۵ %	۳.۸ %	سیب زمینی
۳۰ %	۱۶	باغات

(ماخذ: مطالعات انجام شده توسط ستاد احیای دریاچه ارومیه که نشان می دهد یکی از عوامل مهم کمبود منابع آب و روند نزولی آن در منطقه، روی آوردن به کشت های با نیاز آبی زیاد می باشد)

همچنین مطالعه و ساخت سد ها در دستور کار دولت قرار گرفت و چاه های آب مجاز و غیرمجاز زیادی در بخش کشاورزی حفر شد و نتیجه آن، از یک طرف، ضرر و زیان باغداران بدلیل بر هم خوردن تعادل عرضه و تقاضا، کاهش قیمت محصولات باغی و نداشتن بازارهای مناسب برای سیب های تولید شده (که بعضا بدلیل نبود زیرساخت های لازم جهت بسته بندی اصولی و نگهداری در سردخانه، به قیمت نازلی به کارخانه های کنسانتره فروخته می شد) و از طرف دیگر، بروز بحران کاهش شدید سطح آب دریاچه ارومیه و تبعات آن از قبیل بر هم خوردن تعادل اکولوژیکی اکوسیستم دریاچه، کاهش ورودی و پایین رفتن سطح تراز آب دریاچه (عکس های شماره ۱ و ۲)، خشک شدن بخشی از سطح دریاچه و تالاب های اقماری آن و در نتیجه تهدید جدی بخش کشاورزی و امکان بروز طوفان های نمک و به خطر افتادن جان میلیونها انسان که در اطراف دریاچه زندگی می کنند و نیز به خطر افتادن تنوع زیستی (بخصوص برای آرتمیا) و کاهش مهاجرت پرندگان دریایی به منطقه، از بین رفتن ظرفیت های گردشگری و درمانی دریاچه و بیکار شدن افرادی که معیشت آنها وابسته به حضور گردشگران در منطقه بود و نظایر آن را برشمرد.

تصویر ۱ - نشان دهنده میزان کاهش سطح آب دریاچه (از وب سایت ستاد احیای دریاچه ارومیه)

تراز دریاچه در ۷ تیر ماه ۱۳۹۵ برابر با ۱۲۷۰٫۹۴ بالاتر از سطح آزاد دریا بوده، که نسبت به تاریخ مشابه در سال گذشته ۴۸ سانتیمتر افزایش داشته است. همچنین تراز دریاچه در تاریخ مذکور نسبت به ابتدای سال آبی (اول مهر ۱۳۹۴) برابر با ۸۶ سانتیمتر بیشتر شده است.

تصویر ۲ - نشان دهنده وضعیت سطح تراز آب دریاچه (از وب سایت ستاد احیای دریاچه ارومیه)

گرچه میزبان اصلی این مهمان ناخوانده (کم آبی و خشکسالی) تغییرات اقلیمی کلان و خرد (گرم شدن کره زمین، بروز خشکسالی های طولانی و کاهش نزولات جوی) می باشد ولی بر اساس مطالعات موجود (۲)، عوامل دیگری نظیر افزایش جمعیت و معکوس شدن نسبت جمعیت شهری و روستایی (مهاجرت مردم از روستاها به شهرها و افزایش تقاضا در بخش آب شرب و بهداشت)، سیاست ناکارآمد دولت مبتنی بر مدیریت عرضه (به انکای منابع ناشی از پول فروش نفت و غلبه روحیه فن سالاری در بدنه کارشناسی کشور که با افتخار تمام نهضت سد سازی بدون مطالعات اولیه دقیق و کاربردی و یا اینکه عدم توجه به تبعات سوء این امر و انتقال آب بین حوضه ای و زیر حوضه ای را برای جبران کم آبی در مناطق مختلف کشور، توصیه و تجویز می نمود) و کم توجهی به مدیریت تقاضا، پایین بودن راندمان آبیاری و اتلاف منابع آب در شبکه انتقال، توزیع و مصرف در بخش کشاورزی، توسعه صنایع آب بر در منطقه، احداث جاده میان گذر و پل شهید کلانتری در وسط دریاچه (تقسیم بدنه آبی دریاچه به دو بخش شمالی و جنوبی) و بر هم خوردن تعادل و چرخه آب در دوسوی آن (بروز اختلال در کمیت و کیفیت آب دریاچه در دوفاز مختلف بدلیل تغییر در جریان و چرخه آب و جریانات عرضی آب دریاچه) در اطراف خاکریز (۱۵ کیلومتری) و پل و فراهم شدن فرصت لازم برای ترسیب (کریستالیزه شدن) برخی نمک ها و رسوبگذاری بار معلق در حواشی بزرگراه و کاهش عمق دریاچه و افزایش سطح آب و در نتیجه افزایش میزان تبخیر از سطح دریاچه، اشاره نمود.

بسیار تاسف بار است، دریاچه ای که از آن به عنوان "نگین آذربایجان" یاد می شد و کلی منافع زیست محیطی و اقتصادی داشت اکنون تبدیل به سرزمینی لم یزرع و کویری شده که اگر درست مدیریت نشود، می تواند تهدیدی جدی (بمب نمکین چند میلیارد تنی) برای منطقه باشد و نه تنها سلامت ساکنین منطقه بلکه حتی ساکنین سایر مناطق مرکزی ایران را تحت تأثیر بگذارد! بدیهی است خشک شدن دریاچه علاوه بر تأثیرات منفی که روی زندگی و سلامتی ساکنان منطقه داشته و خواهد داشت، موجب نابودی کشاورزی منطقه نیز خواهد شد زیرا در تراز متوسط سطح آب دریاچه با سطح آب سفره های زیرزمینی از رابطه ی منطقی و نسبتاً خطی برخوردار است.

از نظر بخش خصوصی، چندان مهم نیست که مقصّر کیست و یا علل خشک شدن دریاچه چیست؟ آن چه مهم است به خطر افتادن سلامت ساکنین منطقه (بروز توفان نمک) و همچنین تهدید و نابودی معیشت مردم و بهره برداران محلی (به لحاظ آب شرب و کشاورزی و صنعتی) و همچنین به خطر افتادن سرمایه بخش صنعت (صنایع کوچک و بزرگ و حتی صنایع دستی و روستایی) و کارخانجات منطقه است که عمدتاً فعالیت و رونق اقتصادی آنها وابسته به محصولات منابع طبیعی و کشاورزی تولید شده در منطقه و همچنین حضور پررنگ گردشگران داخلی و خارجی است. بنابراین انتظار بخش خصوصی و بهره برداران محلی این است که در تدوین راهکارهای مقابله با بحران آب و پیش بینی معیشت های مکمل و یا جایگزین برای مردم محلی، از هر گونه شتابزدگی و برخوردهای سیاسی، غیرعلمی، احساسی و نمایشی (تبلیغاتی) اجتناب شود و در این مسیر بر اساس نتایج مطالعات علمی مبتنی بر اصول توسعه پایدار و متوازن، حکمرانی خوب، جامع نگری، کل نگری، نگرش سیستمی، مدیریت اکوسیستمی، اصول و ملاحظات دیپلماسی آب، آینده پژوهی، اقتصاد سبز، معیشت پایدار، رویکرد مشارکتی، برنامه ریزی دوسویه (لحاظ نمودن دغدغه ها و ملاحظات همه دست اندرکاران کلیدی بخصوص بخش خصوصی و بهره برداران محلی) بهترین و مناسب ترین رویکردها و برنامه ها انتخاب شود تا کمترین هزینه را برای مردم و بخش خصوصی داشته باشد.

اقدامات و برنامه های دولت برای نجات دریاچه ارومیه

هر چند مطالعات تالاب های ایران و بخصوص دریاچه ارومیه در دستور کار سازمان حفاظت محیط زیست و وزارتخانه های نیرو، جهاد کشاورزی و وزارت کشور (استانداری های استان های آذربایجان شرقی و غربی و کردستان) با همکاری دفتر برنامه عمران ملل متحد (UNDP) قرار داشت و در سال ۱۳۸۵ طرح جامعی برای مدیریت یکپارچه آن تهیه شد ولی متأسفانه دولت قبلی به اجرای آن طرح و برنامه ها اهمیتی نداد و با روی کار آمدن دولت تدبیر و امید، کارگروه ملی نجات دریاچه ارومیه به ریاست معاون اول رئیس جمهور و با حضور وزرا و مسئولین ذیربط تشکیل و دبیرخانه آن (ستاد) به دانشگاه شریف سپرده شد. خوشبختانه به نظر می رسد ستاد احیای دریاچه ارومیه، کار مطالعات و علاج بخشی را از سال ۱۳۹۲ به طور جدی و به شکل یک ستاد بحران آغاز نموده ولی اخیراً ساختار اجرایی ستاد در حال بازنگری و اصلاح است. کارگروه ملی نجات دریاچه ارومیه، نتایج ارائه شده توسط ستاد احیای دریاچه ارومیه را در قالب شش بسته کلی زیر به عنوان نقشه راه احیای دریاچه ارومیه مصوب و پس از تصویب در جلسه هیأت محترم وزیران به کلیه دستگاه های اجرایی ابلاغ نمود (۱۴ / تیر / ۱۳۹۴):

شکل ۱- بسته‌های مطالعاتی و اجرایی طرح احیای دریاچه ارومیه

۱- کنترل و کاهش مصرف آب در بخش کشاورزی

- کاهش ۴۰ درصدی از حقایق آب‌های سطحی و زیرزمینی از طریق خرید توسط وزارت نیرو، در مدت دو سال
- تهیه و اجرای برنامه‌های افزایش بهره‌وری از ۶۰ درصد آب باقی‌مانده در بخش کشاورزی توسط وزارت جهاد کشاورزی
- تامین سرمایه و تکنولوژی‌های مورد نیاز افزایش بهره‌وری آب باقی مانده توسط دولت
- تلاش در جهت تغییر الگوی کشت به منظور کاهش مصرف آب در بخش کشاورزی

۲- کنترل و کاهش برداشت از منابع آب سطحی و زیرزمینی حوضه

- ممنوعیت هرگونه افزایش برداشت از منابع آب حوضه و جلوگیری از توسعه جدید به ویژه در بخش کشاورزی
- جلوگیری از برداشت غیر مجاز از آب‌های سطحی
- توقف کلیه طرح‌های سد سازی در دست مطالعه و اجرایی (به استثنای سدهای شهید مدنی و چراغ‌ویس) و طرح‌های شبکه‌های آبیاری و آبرسانی پایین‌دست در حوضه آبریز دریاچه ارومیه، ذخیره و رهاسازی آب در سد شهید مدنی منحصراً برای دریاچه ارومیه
- ساماندهی چاه‌های حوضه آبریز دریاچه ارومیه و نصب کنتورهای هوشمند و حجمی جهت کنترل برداشت در راستای افزایش میزان جریان ورودی از رودخانه‌ها به دریاچه
- انجام هماهنگی لازم با قوه قضاییه در راستای تسهیل و تسریع در اجرای قانون تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه به‌ویژه چاه‌های اثرگذار بر آب‌های سطحی.
- هرگونه توسعه اراضی کشاورزی اعم از تبدیل اراضی ملی منابع طبیعی به کشاورزی، دیم به آبی، زراعی به باغی در سطح حوضه آبریز دریاچه ارومیه و هرگونه عملیات منجر به افزایش برداشت از منابع آب حوضه اعم از ایجاد و به‌سازی ایستگاه‌های پمپاژ آب، احداث آب‌بندان و سدهای معیشتی در سطح حوضه آبریز دریاچه ارومیه ممنوع است.

۳- اقدامات حفاظتی و کاهش اثرات

- شناسایی کانون‌های تولید ریزگرد و تثبیت آن‌ها
- مطالعه و اجرای برنامه حفاظت اکولوژیک پارک ملی ارومیه با رعایت ملاحظات زیست محیطی
- شناسایی محدوده‌های اثرگذار بر آبدی رودخانه‌های اصلی منتهی به دریاچه ارومیه و تقویت آن‌ها از طریق عملیات آبخیزداری و آبخوانداری به منظور افزایش حجم آب ورودی به دریاچه
- ایجاد مرکز آینده پژوهی دریاچه ارومیه توسط سازمان حفاظت محیط زیست
- تهیه برنامه افزایش اشتغال و معیشت جایگزین توسط دستگاه‌های ذی‌ربط
- آسیب‌شناسی اثرات سلامتی، بهداشتی، اجتماعی و زیست محیطی ناشی از خشک شدن بخشی از دریاچه ارومیه، تهیه و اجرای برنامه پیشگیری و کاهش ریسک اثرات محتمل

• شناسایی گونه‌های گیاهی شورپسند متناسب با شرایط منطقه و برنامه‌ریزی جهت کاشت آنها در محدوده شورزارهای اطراف دریاچه ارومیه

۴- اقدامات مطالعاتی و نرم‌افزاری

- تدوین و پیاده‌سازی برنامه جامع آموزش، اطلاع‌رسانی، آگاه‌سازی و جلب مشارکت عمومی و جوامع محلی در راستای تبیین پیامدهای وضعیت موجود و اهمیت احیای دریاچه ارومیه
- تهیه نقشه کاداستر اراضی حوضه آبریز دریاچه ارومیه
- طراحی و استقرار سامانه تصمیم‌یار مدیریت جامع (یکپارچه) حوضه آبریز دریاچه ارومیه
- مطالعه و بررسی اثرات جاده میان‌گذر شهید کلانتری بر اکوسیستم دریاچه ارومیه و ارائه راهکارهای اصلاحی
- ارزیابی و امکان‌سنجی بهره‌برداری صنعتی از املاح دریاچه ارومیه با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی
- امکان‌سنجی استفاده از فناوری‌های نوین در راستای احیای دریاچه ارومیه

۵- تسهیل و افزایش حجم آب ورودی به دریاچه از طریق اقدامات فیزیکی و سازه‌ای

- انتقال آب رودخانه‌ها به پیکره آبی دریاچه
- انتقال آب به جزایر و تالاب‌های حاشیه دریاچه ارومیه از سد حسنلو و بازگشایی مسیر آبراهه‌های ورودی به تالاب‌های جنوبی.

۶- تامین آب برای دریاچه از منابع جدید

- تامین اعتبار مورد نیاز و تسریع در انتقال آب طرح انتقال آب از رودخانه زاب به حوضه آبریز دریاچه ارومیه
- انتقال پساب تصفیه‌خانه‌های حوضه آبریز دریاچه ارومیه به دریاچه
- تسریع در اجرای طرح انتقال آب از رودخانه ارس در محدوده آذربایجان غربی منحصراً برای دریاچه ارومیه بر اساس مصوبه تخصیص وزارت نیرو
- مطالعه طرح انتقال آب از دریاچه خزر به دریاچه ارومیه.

لازم به ذکر است که به‌منظور عملیاتی نمودن راهکارهای مصوب، برنامه عملیاتی اجرای طرح احیای دریاچه ارومیه در قالب پروژه‌های مختلف تعیین و پس از انجام پیگیری‌های لازم جهت تامین اعتبارات مورد نیاز عملیات اجرایی آنها در انتهای سال ۱۳۹۳ شروع گردید.

علاوه براین، بدلیل بروز بحران کم آبی در اکثر مناطق کشور، جهت بهبود عملکرد بخش آب، در برنامه ششم توسعه نیز هشت برنامه ویژه برای مقابله با بحران آب پیش‌بینی شده است (گزارش اقتصادنیوز در تاریخ ۶ بهمن ۱۳۹۴):

- ۱: برنامه‌ریزی برای تعادل‌بخشی به سفره‌های زیرزمینی
- ۲: کاهش مصرف سالانه آب به ۱۱ میلیارد مترمکعب
- ۳: افزایش عملکرد در واحد سطح و عدم توسعه سطح زیرکشت
- ۴: ارتقای بهره‌وری آب کشاورزی با توسعه روش‌های نوین آبیاری
- ۵: مسلوب‌المنفعه کردن چاه‌های فاقد پروانه و نصب کنتور هوشمند بر روی چاه‌های دارای پروانه
- ۶: ارائه حمایت‌های لازم برای توسعه گلخانه‌ها
- ۷: عدم حمایت از کشت محصولات آبی که برخلاف الگوی کشت، تولید می‌شوند
- ۸: تدوین ضوابط قیمت‌گذاری و بهای آب مصرفی توسط وزارت نیرو برای تصویب در شورای اقتصاد

در کارگاه تخصصی دریاچه ارومیه با عنوان "آیا دیپلماسی آب می‌تواند آینده جدیدی را برای دریاچه ارومیه رقم بزند؟" که سال گذشته در دانشگاه‌های تافتز و ام‌ای‌تی آمریکا برگزار شد، بر موارد ذیل تاکید شده است:

بازتعریف مسئله دریاچه ارومیه، عدم نگاه صرف سخت‌افزاری به مسئله نجات ارومیه، لزوم در نظر گرفتن ابعاد و تبعات اجتماعی طرح‌های نجات دریاچه ارومیه، توجه به مسئله تامین معیشت کشاورزان محلی، لزوم ارتقای توان تشکل‌های کشاورزی برای مشارکت در فرآیند تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در طرح‌های نجات دریاچه، همچنین بازتعریف ساختار حکمرانی منابع آب حوضه و ایجاد فضای گفت‌وگو مناسب بین

دینفغان مختلف حوضه (گفتمانی با کمک دیدگاه "دیپلماسی آب"^۱) که طرفین مذاکره به ارزشهای نهفته در همکاری با یکدیگر واقف شده و از طریق اعتمادسازی، اجرای طرحهای احیاء پایدارتر و موثرتر شود، لزوم تغییر نگرش به مسئله دریاچه ارومیه از حالت یک مسئله خطی به یک مسئله پیچیده، ایجاد شبکه ای از متخصصان و صاحب نظران برای همفکری در نجات دریاچه ارومیه، ضرورت انجام مطالعات جامع برای اجرای طرح های کاهش مصرف آب کشاورزی و تغییر شغل کشاورزان با زمینه سازی برای فراوری محصولات کشاورزی، توجه جدی به تقویت تشکلهای بهره برداران محلی، ایجاد "سیستم مدیریت و کنترل" توسط مردم محلی و ضرورت آموزش اصول و مبانی اکولوژی برای مردم ساکن در این حوضه آبریز (۳).

ملاحظات مردم و تشکل های خصوصی:

مطمئناً موفقیت و کارآمدی بخش عمده ای از این برنامه ها و اقدامات (بخصوص در بخش کشاورزی، اصلاح الگوی کشت، اعمال صرفه جویی در مصرف آب و افزایش بهره وری آب و نظایر آن) بستگی به اعتماد مردم و بهره برداران محلی و همچنین مشارکت فعال و موثر بخش خصوصی و بهره برداران محلی دارد و چه خوب است که نمایندگان ایشان در کلیه مراحل و فرآیند شناخت و طراحی و اجرای پروژه های علاج بخشی دریاچه ارومیه، مشارکت فعالی داشته باشند.

از آنجایی که مشکلات تراکم جمعیت، مهاجرت، بیکاری و تنش های خشکسالی و کم آبی در اکثر مناطق خشک و نیمه خشک کشور وجود دارد بنابراین لازمست که مشکلات اشتغال و تامین معیشت ساکنین حوضه آبریز دریاچه ارومیه، بر اساس پتانسیل ها و ظرفیت های موجود در خود حوضه آبریز، برطرف شود زیرا مهاجرت اجباری مردم از این منطقه به سایر مناطق کشور، سبب تشدید مشکلات آن مناطق شده و احتمال بروز مناقشات و منازعات محلی (بروز بحران های اجتماعی - امنیتی) بر سر نحوه استفاده از منابع محدود بوجود آید.

همانطور که کمیته اجتماعی - فرهنگی ستاد احیای دریاچه ارومیه اعلام نموده است (۴) بدون احساس مسئولیت، همفکری، همکاری و مشارکت فعال همه دست اندرکاران و دینفغان (لزوم عزم ملی و همدلی و همزبانی واقعی و جدی ملت و دولت) کار بزرگ و خطیر نجات دریاچه ارومیه، امکان تحقق نخواهد داشت. شکست در این مسیر، شاید پایانی باشد بر بسیاری از امیدها برای اصلاح؛ و شروعی باشد برای موج بزرگی از رنج و مشقت برای میلیونها نفر از مردم شریف و زحمتکش این آب و خاک. امید است اکثر دینفغان، منافع ملی بلندمدت را بر منافع شخصی و صنفی کوتاه مدت ترجیح داده و همکاری درست و به موقعی در اجرای طرحها و پروژه های علاج بخشی داشته باشند.

باید تلاش نمود تا بحران دریاچه ارومیه و تلاش برای نجات آن، علاوه بر دغدغه حاکمیت و بخش محدودی از فعالین اجتماعی و محیط زیستی، تبدیل به یک مطالبه مردمی و فراگیر شده و آحاد مردم علاوه بر مطالبه و پرسشگری، برای خود نیز در این مسیر، نقشی قائل شوند. مطمئناً بخش خصوصی نیز به سهم خویش، همکاری و مساعدت لازم را معمول خواهد داشت به شرط آن که دغدغه ها و ملاحظات بخش خصوصی نیز منظور شوند (در پوستر شماره ۱، لوگوی تعدادی از نهادهای همکار با ستاد احیا آورده شده است).

نمی توان ادعا نمود که کشاورزان با توسعه بی رویه کشاورزی، تغییر الگوی کشت و مصرف غیربهبینه آب، مقصران اصلی بروز این بحران بوده اند زیرا این اتفاق خود معلول یک علت بزرگتر و ریشه ای تر (بعنوان مثال، ناکارآمدی، عدم یکپارچگی و ضعف فاحش و انکارناپذیر در نظام مدیریت آب کشور در چند دهه اخیر، بروز برخی بحران های فرهنگی و اجتماعی، تضعیف سرمایه اجتماعی، برخی مداخلات سیاسی و جناحی، بخشی نگری، موازی کاری، پراکنده کاری، دوباره کاری، فساد اداری و اقتصادی و ...) است که می بایست آسیب شناسی و اصلاح شوند.

دست اندرکاران می بایست برای جلب مشارکت فعال و موثر اقشار مختلف مردم (در اقدامات مربوط به احیای دریاچه ارومیه) تا حد ممکن در حساس سازی، آگاهی بخشی، اعتمادسازی، آموزش، ظرفیت سازی، توان افزایی و توانمندسازی نهادهای و جوامع محلی تلاش نمایند (بعنوان مثال از طریق انتشار پوسترهای شماره ۲ و ۳).

نقش شفافیت و پاسخگویی (پاسخگویی مسئولین و تمام اقشار در قبال نگرش و رفتار خود در گذشته و حال) در موفقیت اقدامات موردنظر، بر کسی پوشیده نیست. انتظار می رود که نظام مدیریت آب کشور، رویه ای کارآمدتر و موثرتر از قبل در پیش گیرد و در سایه نظام تدبیر (حکمرانی خوب)، روند تخریب سرزمین، جای خود را به یک روند بهره برداری اصولی، خردمندانه و پایدار بدهد.

انتظار می رود که علاوه بر فرهنگسازی و آموزش و ترویج اصول و مبانی کشاورزی پایدار با استفاده از رویکردهای مشارکتی، مشوق ها و تسهیلات مناسبی برای تجهیز اراضی و باغات کشاورزی به سیستمهای آبیاری نوین اختصاص یابد تا سبب افزایش بهره وری و کاهش مصرف آب کشاورزی شود. تحقیقات نشان داده است که استفاده از سیستم های نوین آبیاری باعث افزایش محصول دهی و در نتیجه افزایش راندمان و بهره وری آب، خاک، کود و سموم نسبت به میزان مصرفی قبلی می شود.

خوشبختانه امروزه، نهادهای دولتی و غیردولتی زیادی در این خصوص فعالیت می کنند و امید می رود که با همراهی، کمک و همکاری مردم و بخش خصوصی و نهادهای مدنی، دولت تدبیر و امید، در اجرای برنامه ها و اقدامات احیای دریاچه ارومیه، موفقیت های شایانی را بدست

¹ Water Diplomacy

آورد (نمودار شماره ۱ نشان دهنده نوسانات و روند تغییرات تراز دریاچه ارومیه در طول سال برای ۵ سال اخیر است که بخشی از بالا آمدن آب سطح دریاچه در سالهای اخیر بدلیل مداخلات و اقدامات ستاد است).

پوستر ۱- آرم و لوگوی تعدادی از نهادهای همکار با ستاد احیای دریاچه ارومیه

پوستر ۲ نمونه ای از تبلیغات ستاد احیای دریاچه ارومیه جهت جلب مشارکت و همکاری مردم

ستاد احیای دریاچه ارومیه
مقر: تهران، خیابان ولیعصر، پلاک ۱۹۱

فراخوان عضویت دوستداران دریاچه ارومیه

ستاد احیای دریاچه ارومیه در نظر دارد از تمامی شهروندان ۹ شهرستان حوضه دریاچه جهت شرکت در فعالیت های داوطلبانه کمک به احیای دریاچه ثبت نام نماید

برای کسب اطلاعات بیشتر به

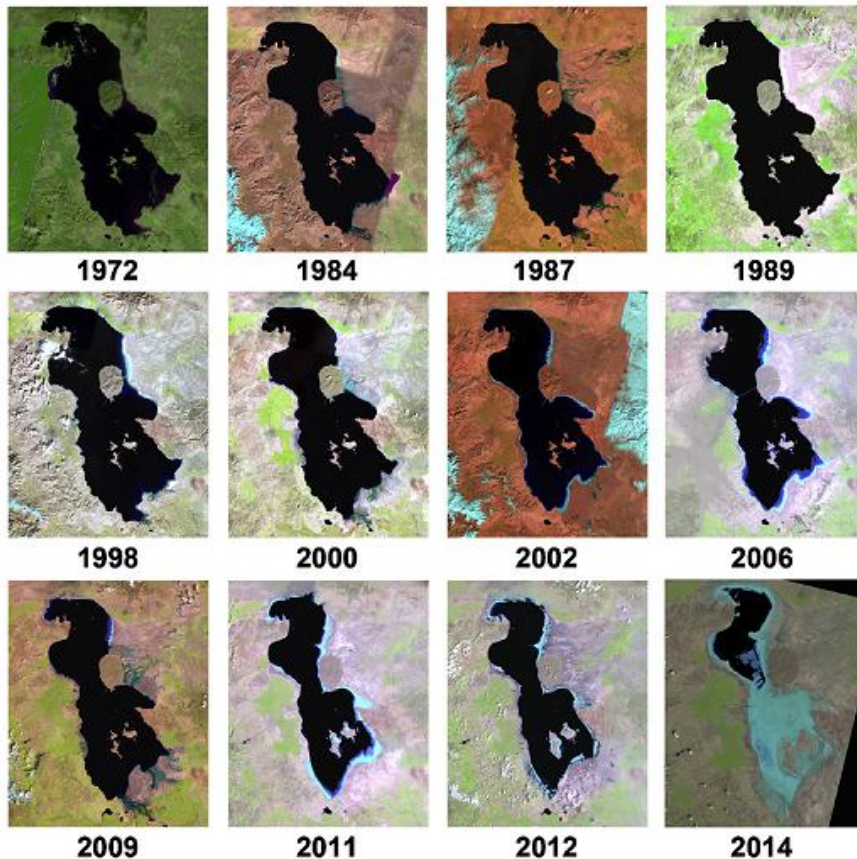
www.urmiאלake.ir

مراجعه نمایید

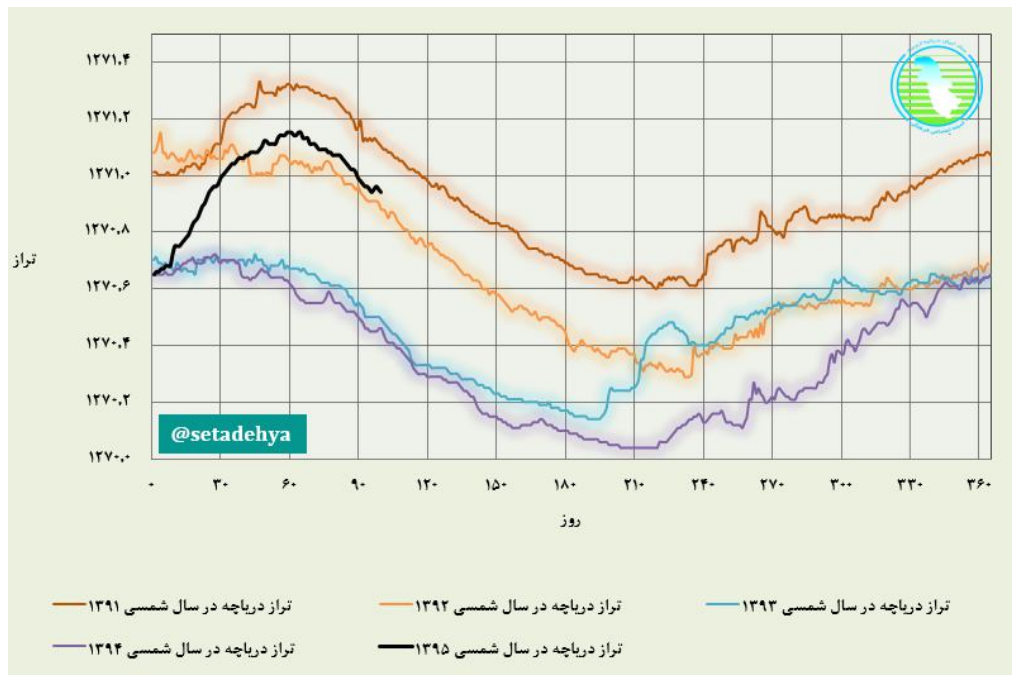

DESIGNER: Mohammad reza Moradi

پوستر ۳- نمونه ای از تبلیغات ستاد احیای دریاچه ارومیه جهت جلب مشارکت و همکاری مردم

عکس ۳- تصویر ماهواره ای از دریاچه ارومیه که نشان دهنده وضعیت سطح آب دریاچه در سال های مختلف می باشد (نقل از سایت ستاد احیای دریاچه) در تصاویر ماهواره ای فوق رنگ آبی فیروزه ای نشانه آبهای کم عمق دریاچه است. رنگ آبی تیره و یا سیاه نیز مشخص کننده بخشهایی از دریاچه است که دارای آبهای نسبتا عمیق است.

نمودار شماره ۱- روند تغییرات تراز دریاچه ارومیه در طول سال برای ۵ سال اخیر (نقل از وب سایت ستاد احیای دریاچه ارومیه) (خوشبختانه بخشی از اقدامات سازه ای و مدیریتی ستاد در بالا آمدن سطح تراز آب دریاچه موثر بوده است.)

مطالبات مردم و تشکل های خصوصی

از آنجاییکه نگرانی ها در خصوص بحران دریاچه ارومیه ، امروز به دغدغه های اساسی مسئولین محترم نظام و مردم شریف و تشکل های خصوصی تبدیل شده است لذا بی مناسبت نخواهد بود اقدامات انجام گرفته تحت عنوان "نقشه راه احیای دریاچه ارومیه و علاج بخشی آن" بنا به مصوبه هیئت وزیران ابلاغیه مورخه ۹۴/۴/۱۴ درباره ی بسته های مطالعاتی، اجرایی و حمایتی به آگاهی مردم فهیم میهن اسلامی به خصوص ساکنین و کسبه ی منطقه ی حوضه آبریز رسانده شود. لذا چکیده ای از مطالبات مردم درباره اقدامات انجام گرفته و تمهیدات پیش بینی شده را جهت آگاهی عموم به شرح زیر اعلام میدارد.

الف- با توجه به این که احیای دریاچه و رفع شوری حاصل در آب مصرفی بخش کشاورزی و شرب و صنعت در گرو افزایش سطح دینامیک آب های زیر زمینی است، چه اقدامات و تغییراتی انجام گرفته است؟

ب- میزان و کمیت آب تخلیه شده به دریاچه از منابع آب غیر معمول اثر گذار در تراز سطح دریاچه در سال آبی ۹۴-۹۵ در چه حجمی صورت گرفته است؟

ج- درصد تجهیز زمین های زراعی باغی و غیر باغی در بخش کشاورزی به سیستم های مدرن آبیاری با راندمان بالا؟

د- درصد موفقیت در زمینه تغییر الگوی کشت از زراعت پر مصرف آبی به کم مصرف چقدر بوده است؟

ه- درصد موفقیت در نصب کنتور برای چاه ها و کالیبراسیون جهت اجرایی نمودن کنترل منابع آب زیرزمینی؟

و- فراخوان های اعلام شده جهت تحقیق و پژوهش های لازم و سایر نظرخواهی ها در سطح بین المللی به چه میزان بوده است؟

ز- سهم اثر گذاری کلیه پارامترهای انجام گرفته به اتفاق بارش در کمیت افزایش تراز سطح آب دریاچه ارومیه به تفکیک نسبت به زمان مشابه سال آبی ۹۳-۹۴ چقدر است؟

ح- اقدامات انجام گرفته در خصوص برداشت از چاه های غیر مجاز چه بوده است؟

نتیجه گیری

یقیناً در سال آبی ۹۴-۹۵ بنا به اقدامات جدی دولت تدبیر و امید، توجه ویژه به افزایش تراز سطح آب دریاچه ارومیه گردید و در این افزایش، هر کدام از پارامترها از قبیل اقدامات ستاد احیا و تخلیه آب از سدهای حوزه آبریز و تسریع و تسهیل در جریان تخلیه رودخانه ها به دریاچه از طریق لایروبی بستر رودخانه های منتهی به دریاچه و انهار مرتبط و از همه مهم تر همراهی طبیعت و اقلیم منطقه در خصوص افزایش نزولات جوی موجبات افزایش تراز سطح دریاچه ارومیه و برگشت نسبی حیات اکوسیستم دریاچه، نقش داشته است. علاوه بر این، خوشبختانه باور مردم به امکان احیا و نجات دریاچه، افزایش یافته است.

پیشنهادات:

- در خصوص مواد ابلاغی مصوب هیئت وزیران به تاریخ ۹۴/۴/۱۴، اقدامات نهایی موجب ثبات هرچه بیشتر در منابع آب و کشاورزی و معیشت مردم منطقه خواهد بود.
- ازاینکه دریاچه ارومیه و سایر بخش های مرتبط با آن از سال ۱۳۷۹ متحمل حمله نامالایمات بوده است، به نظر میرسد جبران مدیریت زمان فوت شده، به سرعت اقدامات بستگی دارد.
- به نظر میرسد کنترل مصرف و افزایش تراز سطح آب های زیرزمینی به عنوان مطمئن ترین مخازن منابع آب (بدون هزینه نگهداری تاسیسات و بدون تبخیر) از نکات کلیدی مواجهه با بحران حاضر در منابع آب محسوب میشود. شاید این گزینه به عنوان مهمترین کلید واژه این گزارش تلقی شود.

فهرست منابع:

- ۱- مقاله " نقش دولت در اقتصاد و توسعه؛ مطالعه تجربه ایران"، آقای دکتر سیدشمس‌الدین حسینی، ۱۳۸۷
- ۲- نتایج بخشی از مطالعات ستاد احیای دریاچه ارومیه در خصوص علل و دلایل بروز بحران خشک شدن دریاچه ارومیه که در وب سایت ستاد (<http://ulrp.sharif.ir>) آورده شده است.
- ۳- نتایج کارگاه تخصصی دریاچه ارومیه با عنوان "آیا دیپلماسی آب می تواند آینده جدیدی را برای دریاچه ارومیه رقم بزند؟"، برگزار شده در دانشگاه های تافتز و آم ای تی آمریکا در سال ۱۳۹۴ (ارائه شده در گروه تلگرامی دیپلماسی آب که توسط آقای دکتر حجت میان آبادی راه اندازی شده است).
- ۴- توصیه های کمیته اجتماعی- فرهنگی ستاد احیای دریاچه ارومیه در تاریخ ۵ مهرماه ۱۳۹۴ (گروه تلگرامی ستاد)
- ۵- پروژه ملی پارامترهای اثر گذار در نوسانات کمی و کیفی سطح آب دریاچه ارومیه ۱۳۸۴ (احمدزاده)